

Novotomizmus a Ladislav Hanus¹

Ol'ga Gavendová

GAVENDOVÁ, O.: Novotomism and Ladislav Hanus. *Studia Aloisiana*, 1, 2010, 2, s. 5 – 15.

The name of Ladislav Hanus is associated with the integral humanism, integral personalism, Christian personalism, philosophy of culture and novotomism is also present. In the article we try present the basic characteristics of Hanus' novotomism. The article is divided into two parts. The first one is dealing with some topics common with Thomas Aquinas' philosophy, e.g. unity of body and soul, human being as a person and relationship between the natural and supernatural. Then, in the second part, these points are applied on culture and cultural character of man, that is, as a matter of fact, contribution of thoughts of Ladislav Hanus.

Minulý rok sme si pripomenuli 100. výročie narodenia Ladislava Hanusa (1907 – 1994).² Na konferenciách usporiadaných pri tejto príležitosti sa jeho meno spájalo s rôznymi filozofickými smermi; najčastejšie ho označovali za integrálneho humanistu, integrálneho personalistu, kresťanského personalistu, za filozofa kultúry. Š. Vragaš ho predstavil ako mysliteľa v kontexte vtedajšieho novotomizmu. I. Gazda ho síce tiež spája s novotomizmom, ale hodnotí ho negatívne, keďže podľa neho cez tomizmus prinášal temné stredoveké myslenie. Je preto dôvod položiť si otázku, či naozaj môžeme Ladislava Hanusa pokladať za novotomistu.

¹ Príspevok bol prednesený na XII. konferencii Združenia učiteľov filozofie na teologických fakultách ČR a SR, ktorá sa konala 1. – 2. 9. 2008 na UK v Prahe.

² Ladislav Hanus sa narodil 26. 2. 1907 v Liptovskom Svätom Mikuláši. V r. 1925 začal študovať teológiu v kňazskom seminári v Spišskej Kapitule. V rokoch 1926 – 1932 študoval na teologickej fakulte univerzity v Innsbrucku, kde získal doktoráty z filozofie a teológie. 24. 7. 1932 bol vysvätený za kňaza. V r. 1938 začal pôsobiť v kňazskom seminári v Spišskej Kapitule ako profesor morálky, sociológie a sakrálneho umenia. Bol redaktorom časopisov *Kultúra*, *Obroda* a *Verbum*. V r. 1952 ho zatkli a uväznili. Po návrate z väzenia v r. 1965 pracoval najskôr ako kurič v Technickom skle v Dúbravke, v rokoch 1968 – 1973 bol správcom farnosti v Kvačanoch a v rokoch 1974 – 1984 v Hybiach. Potom žil až do svojej smrti v r. 1994 v Ružomberku. Z jeho knižného diela vyberáme: *Rozprava o kultúrnosti* (1943), *Rozhladenie* (1943), *Romano Guardini : Mysliteľ a pedagóg storočia* (1976), *Kostol ako symbol* (1988), *Princípy pluralizmu* (1967), *Človek a kultúra* (1983), *O kultúre a kultúrnosti* (2003), *Spomienky na Ferka Skyčáka* (1975), *Umenie a náboženstvo* (2001), *Princípy kresťanskej morálky* (1987).

Pri štúdiu Hanusovho diela vidíme istý príklon k tomizmu. Podnietil ho predovšetkým jeho učiteľ Ferko Skyčák (1899 – 1945), ktorého J. Pašteka charakterizuje ako najuvedomelejšieho, najprogramovejšieho tomistu u nás, presnejšie ako „priaznivca a nasledovníka neoscholastiky, moderného tomizmu 20. storočia – inšpirovaného a vedeného v tom francúzskymi aj nemeckými novotomistami“³. V diele Tomáša Akvinského zaujalo Skyčáka najmä zladenie viery s vedou. F. Skyčák si uvedomoval, že povojnová generácia mladých ľudí prešla pozitivistickým vzdelaním, ktoré podkopalo dôveru v metafyziku i vo vieru. Ľudia takto formovaní si nevedeli odôvodniť kresťanské princípy, podľa ktorých sa žilo. Pre F. Skyčáka to bol práve tomizmus, ktorý umožnil vyváženú vedu a vieru.⁴ Nie všetci však prijímali tomizmus s rovnakým nadšením ako F. Skyčák. Dielo Tomáša Akvinského sa pre latinčinu často spájalo s „filozofiou kňazov a mníchov“⁵ a pokladalo sa za neaktuálne, patriace do stredoveku. Podľa F. Skyčáka však tomizmus bol moderným, dokonca nadčasovým filozofickým systémom. „Tomizmus sa usiluje na tých základoch [na základných pravdách sv. Tomáša] vybudovať čo najmodernejší, pravej modernej kultúre najzodpovedajúcejší svetonáhľad.“⁶ V tomizme teda videl filozofický systém, ktorý napomáha rozvíjanie kresťanskej kultúry.

L. Hanus odišiel v roku 1926 študovať na teologickú fakultu do Innsbrucku. Tam sa stretol s R. Guardinim, ktorého pokladal za predstaviteľa novodobého kresťanského myslenia v Európe.⁷ Študiálny pobyt v zahraničí a jazykové znalosti mu umožnili dostať sa k dielam ďalších autorov. Veľmi ho ovplyvnil J. Maritain, E. Mounier, postupne sa objavujú aj mená J. de Finance, H. Mayer, J. de Vries, P. Lippert alebo Teilhard de Chardin, M. Scheler, S. Freud, N. Hartmann, K. Jaspers, aby sme spomenuli aspoň niektorých.

Nie je jednoduché zistiť, kto inšpiroval jednotlivé Hanusove postoje, lebo s výnimkou niekoľkých článkov neudáva presné citácie. V jeho diele nájdeme veľa z myslenia Tomáša Akvinského, čo je práve z tohto dôvodu na prvý pohľad ťažko identifikovateľné. Medzi najčastejšie spomínaných autorov patrí J. Maritain, jeho diela Hanus poznal i recenzoval.⁸ Maritainov vplyv na neho vidieť

3 PAŠTEKA, J.: Životopisný náčrt a mysliteľský profil Ferka Skyčáka. In: SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*. Bratislava : LÚČ, 2000, s. 36. S novotomizmom sa Skyčák oboznámil aj vďaka prekladom niektorých diel, napr. v r. 1931 vyšiel v Prahe výber filozofických štúdií J. Maritaina, o rok neskôr sa v Prahe konal tomistický kongres, na ktorom sa Skyčák zúčastnil, vítal preklad *Sumy teologickej* do češtiny.

4 Porov. PAŠTEKA, J.: Životopisný náčrt a mysliteľský profil Ferka Skyčáka. In: SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*, s. 19.

5 PAŠTEKA, J.: Životopisný náčrt a mysliteľský profil Ferka Skyčáka. In: SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*, s. 38.

6 SKYČÁK, F.: Útočný a víťazný tomizmus. In: SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*, s. 70. Dôvody, prečo je aj v súčasnosti potrebné venovať sa práve tomizmu, odôvodňuje Skyčák v článku „Moderný človek a tomizmus“, kde uvádza „prednosti tomizmu“. Porov. SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*, s. 79–81.

7 Porov. HANUS, L.: *Romano Guardini : Mysliteľ a pedagóg storočia*. Bratislava : LÚČ, 1994, s. 5.

8 Porov. PAŠTEKA, J.: Hanusova výzva k pluralizmu. In: HANUS, L.: *Princíp pluralizmu*. Bratislava : LÚČ, 1997, s. 12. Filozofický postoj J. Maritaina v tom období oslovil mnohých autorov, o čom svedčia aj preklady niektorých jeho štúdií a článkov v časopisoch *Verbum a Kultúra*. Porov. PAŠTEKA, J.: *Hanusova výzva k pluralizmu*, s. 22–23.

i v spoločných témach, ktorým sa obaja venujú, ako je napr. otázka pluralizmu, integrálneho humanizmu, ľudskej osoby a osobnosti, výchovy, morálky. No v diele L. Hanusa možno vidieť aj paralely s inými autormi, napr. filozofia hodnôt, ktorú, žiaľ, stihol len načrtnúť, je zhodná s postojom J. de Financa; téma osoby a potreba jej aktualizácie je paralelná s postojom K. Wojtyły.

Hanus sa neobmedzil na jednoduché opakovanie myšlienok iných autorov, ale aplikoval ich na slovenský kontext, na našu situáciu a požiadavky a usiloval sa nájsť riešenie a „vytvoriť koncept kultúry a kultúrnosti aktuálny pre naše podmienky“⁹. Východiskom jeho myslenia bolo Tomášovo chápanie človeka ako osoby, človeka ako jednoty tela a duše, ako podstaty schopnej rozumovej a duchovnej činnosti. Tieto východiská spojil s poznatkami súčasných autorov. Vytvoril tak originálnu syntézu, ktorá mu umožnila adekvátne reagovať na aktuálne problémy.

Vo svojich dielach vychádzal z metafyziky, hľadal pritom súvislosti medzi „prírodou“ a „nadprírodou“¹⁰ a tento základ ďalej rozpracúval v oblasti antropológie, morálky, umenia, kultúry i politiky. Hanus sa všeobecne pokladá za programátora a realizátora obrodného kultúrneho procesu na Slovensku.¹¹ S kultúrou ako problémom sa po prvý raz stretol ešte v seminári. Podľa J. Letza: „Kultúra a kultúrnosť boli významnými poznávacími znakmi osobností Spišskej Kapituly. Všetky tieto osobnosti chápali kultúrnosť v pozitívnom zmysle, ako niečo základnej dôležitosti, čo je zabudované v osobnosti človeka a je výsledkom človekovho tvorivého a kultúrneho rastu a čo môže človek svojím životom ďalej zveľaďovať.“¹² Reagovali na zvykovosť a obmedzenosť vtedajšej cirkevnej a svetskej inteligencie. V človekovi videli silný sklon k pudovosti, živelnosti, masovosti, stádovitosti a iracionálnosti.¹³

Téma kultúry sprevádzala Hanusa prakticky po celý život. V prvom období sa sústredil na kultúrnosť, teda na človeka ako kultúrnu bytosť, otvorenú pre kultúrne hodnoty, schopnú ich prijať a rozvíjať. Výsledkom sú štúdie *Rozprava kultúrnosti* a *Rozhľadenie* (obe vyšli v roku 1943). Jeho práca bola prerušená zatknutím a väzením. Po prepustení z väzenia v roku 1965 písal v nádeji, že jeho

9 PRÍHODOVÁ, E.: Prolegomény ku koncepcii kultúrnosti. In: *Symbol slovenskej kultúrnosti*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007, s. 216.

10 Pod „prírodou“ myslí nielen prírodu vo vlastnom zmysle slova, ale aj to, čo je prirodzené. „Nadpríroda“ zasa označuje „nadprirodzené.“ Zdôrazňuje, že „nejde o prírodu osve izolovanú, z náboženského súvisu vyňatú. Ide o jej syntézu s milosťou. Milosť prírodu nepopiera a neničí – mohli by sme povedať, neabsorbuje – ani nijako nezužuje a nepodozrieva, uznáva jej postać, potencie a sily v plnom rozsahu. Ale ju dvíhne ponad jej prírodnú postać: posväť ju, posvätením zdokonalí. Syntéza tomášovská je príroda posvätná, sakrálna. Príroda, ale milosťou dvíhnutá a posvätená. Milosť, ale pôsobiaca cez posvätenie prírody.“ HANUS, L.: *Spomienky na Ferka Skyčáka*. Bratislava : LÚČ, 2001, s. 51.

11 Porov. PAŠTEKA, J.: Ladislav Hanus ako filozof kultúry. In: HANUS, L.: *Človek a kultúra*. Bratislava : LÚČ, 1997, s. 298.

12 LETZ, J.: Osobitosti Hanusovej kultúrnej filozofie. In: *Symbol slovenskej kultúrnosti*, s. 203.

13 K zásadnej premene na Spišskej Kapitule došlo, keď sa Hanusov učiteľ F. Skyčák stal rektorom. On sám bol rozhladený a mal cieľ: povzbudiť ľudí, aby neustrnuli, ale aby sa zdokonaľovali, aby rástli, rozvíjali sa, sledovali vyššie a vznešenejšie ciele. Porov. HANUS, L.: *Spomienky na Ferka Skyčáka*, s. 45 a n.; HANUS, L.: *Pamäti svedka storočia*. Bratislava : LÚČ, 2006, s. 65 a n.; HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, Bratislava : LÚČ, 2003, s. 69 a n.

práce raz budú môcť vyjsť na svetlo. Aj v tomto období sa venoval kultúre, ale tentoraz hľadal „hlbšie ontologické zdôvodnenie potrebnosti dotvárania človeka prostredníctvom kultúry v procese hominizácie a humanizácie“¹⁴. Človek je nehotový a jeho úlohou je, aby sa dotvoril.

1. Niekoľko spoločných východiskových bodov s myslením Tomáša Akvinského

1.1. Človek ako komplexná jednota tela a duše

Subjektom kultúry je človek. Podľa Tomáša Akvinského sa ľudská prirodzenosť skladá z tela a duše,¹⁵ kde duša je substanciálnou formou tela a uvádza ho z potencie do aktu.¹⁶ O jednote tela a duše svedčí každodenná skúsenosť: nie telo prijíma potravu, odieva sa a cíti hlad, ale človek. Podľa Tomáša Akvinského tým princípom, vďaka ktorému sa hýbeme, cítime, ale aj rozumovo poznávame, je rozumová duša.¹⁷ Duša, spojená s telom, kompletizuje ľudskú prirodzenosť.¹⁸ Takisto aj pre Hanusa je človek jednotou tela a ducha. Ide o špecificky ľudskú a komplexnú telesno-duchovnú jednotu, kde „hmota je určená k duchu“ a „duch je určený k hmote“, aby „zo vzájomného určenia týchto dvoch princípov povstal človek“.¹⁹ Ako sa hmota a duch môžu spájať, to Hanus pokladá za osobitnú ontologickú otázku. Podľa neho nejde o dva aspekty tej istej veci, ale o dva rozdielne faktory. Tieto faktory však nie sú tak bytostne odlišné, aby sa nemohli bytostne zbližiť v bytí a v činnosti.²⁰ O tom, že tieto faktory sú v človekovi spojené a tvoria jednotu, svedčí aj skutočnosť, že človek nie je schopný urobiť čisto duchovnú, ani čisto hmotnú činnosť. Na každú duchovnú činnosť potrebuje niečo hmotné ako nositeľa duchovného, ako prostriedok na vyjadrenie duchovného (ako napr. paleta a plátno pre maliara). Aj toto je výrazom jednoty. Hoci hmota je schopná prijať duchovnú formu, svoju hmotnú podstatu si zachováva. Hmota sa nestane duchom a duch sa nestane hmotou.²¹

Na bližšie ontologické vysvetlenie komplexnej jednoty človeka používa Hanus pojem *substancia*. Telo a dušu pokladá za neúplné substancie, ktoré sa spájajú, aby „vytvorili človeka, ktorý je sám v sebe substanciou *úplnou*“²². Sub-

14 PAŠTEKA, J.: Ladislav Hanus ako filozof kultúry. In: HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 301.

15 „...natura homini composita ex anima et corpore et ex natura intellectiva et sensitiva...“ (*De malo*, 12, 1c.)

16 „Quod autem forma propria anima corpori uniatur, sic probatur. Illud quo aliquid fit de potentia ente actu ens est forma et actus ipsius. Corpus autem per animam fit actu ens de potentia existente: vivere enim est esse viventis; semen autem ante animationem est vivens solum in potentia, per animam autem fit vivens actu. Est igitur anima forma corporis animati.“ (*ScG* 1, II, cap. 57, nr. 14.)

17 Porov. *ST*, I, 76, 1.

18 „...anima complet rationem humanae naturae...“ (*In 3 Sententiarum*, d. 13, 3, 2c, ad 1.)

19 HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 51.

20 Porov. HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*. Bratislava : Lúč, 2007, s. 62.

21 Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 186.

22 HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*, s. 62.

stancia je pre neho „nosiťom vlôh, potencií“, ktoré ona aktivuje, preto „aktivita a substancia sa dopĺňajú a vyžadujú ako dva póly“²³. Ved' pre akúkoľvek činnosť je potrebný nejaký nositeľ, a tým môže byť substancia. Na ľudskú činnosť kladie Hanus veľký dôraz. Aj v tomto vychádza z Tomáša Akvinského, pre ktorého už tým, že niečo existuje v akte, je to i činné.²⁴ Činnosť nie je samoučelná, ale je vlastne dôvodom a cieľom prítomnosti jestvujúcien vo svete, lebo každá vec existuje kvôli svojej činnosti.²⁵ Tomáš Akvinský síce hovoril o jestvujúcne vo všeobecnosti, ale Hanus to aplikuje na človeka. Človek nielen je, nielen existuje, ale má seba, svoje bytie i svet okolo seba privádzať k dokonalosti. Človek je iný ako ostatné jestvujúcna, preto sa jeho spôsob bytia odráža v jeho činnosti aj v úlohe: jeho úlohou je, aby pretváral a zduchovňoval seba, hmotu i svet, v ktorom žije. Ide o ľudskú činnosť, čo znamená, že je poznačená duchovnosťou človeka a tá sa prejavuje prostredníctvom činnosti rozumu a slobodnej vôle. Človek je schopný poznávať, tvoriť všeobecné pojmy, súdy, usudzovať, je schopný sa rozhodovať, slobodne si voliť a za voľbu niešť zodpovednosť.

1.2. Človek ako osoba

Človek ako komplexná telesno-duchovná jednota, ako rozumové a slobodné bytie je osobou. Toto je ďalší bod spoločný s Tomášom Akvinským. Tomáš definuje osobu ako „subsistens in rationali natura“²⁶, čím zdôrazňuje, že každá osoba má svoj vlastný akt bytia. Na inom mieste hovorí, že osoba je jestvujúcnom, ktoré je *dominus sui*, svoj vlastný pán, čo sa prejavuje v rovine poznania ako vedomie seba samého a v rovine činnosti ako sebaurčenie, slobodná vôľa.²⁷ Aj pre Hanusa osoba „spočíva v sebe, ona samu seba uchopuje, samu seba vlastní“²⁸; aby sa mohla vlastniť, najskôr sa poznávaním musí „oddeliť“ od všetkého ostatného, od okolia a pochopiť, že okolie „nie som ja“, čím si zároveň uvedomí seba. „Sebavlastníctvo sa dokazuje a prejavuje tým, že osoba má vedomie svojej identity.“²⁹ Osobou je každý človek tým, že je človekom, je to jeho bytostná danosť. Hanus je presvedčený, že človek musí svoju personalitu realizovať a aktualizovať, čo je osobnou úlohou každého človeka, lebo osoba je daná len potenciálne. Ak túto potencialitu realizuje, ak ju aktivizuje, stáva sa osobnosťou. Osobnosť je preto „osoba vo svojich schopnostiach a možnostiach a vo svojej životnej šanci, naplno aktivizovaná, blízko svojmu ideálu“ alebo ďalej ju definuje ako „krajné zaktivizovanie hodnoty osoby“³⁰. Záleží na samotnom človeku, čo

23 HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*, s. 61.

24 „Nam ex hoc ipso quo aliquid actu est, activum est.“ (ScG I, 43.)

25 „Omnis res sit propter suam operationem.“ (ST I, 105, 5.)

26 ST I, 29, 3. Používa aj Boethiovu definíciu: „Omne individuum rationalis naturae dicitur persona.“ (ST I, 29, 3 ad 2.)

27 Porov. ST I-II, 6, 2 ad 2, II-II, 64, 5, ad 3.

28 HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 82.

29 HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*, s. 106.

30 HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*, s. 107–108.

urobí s potencialitou, ktorá mu je daná tým, že je. Pre Hanusa je človek sám sebe úlohou, lebo svoje človečenstvo má uskutočniť.³¹ Vývoj z biologickej stránky je spontánny. Neplatí to však o duchovnom vývoji, lebo ten sa deje na úrovni vedomia. Ide o zápas s prekážkami, s okolnosťami, s najrozličnejšími prvkami v človeku i mimo neho. Preto „byť osobou je ontologickou danosťou. Byť osobnosťou je však výdobytcom“³².

Podľa Hanusa práve v tomto spočíva „specificum humanum“, ktoré je vlastné len ľudskej prirodzenosti: človek je komplexnou telesno-duchovnou jednotou, je rozumovým a slobodným bytím, je osobným bytím. Spojenie hmotného prvku s duchovným, zjednotené v osobe, nie je náhodné. Je to úloha, ktorú treba završiť. Hmota má byť zduchovnená, preniknutá duchovným. Princípom tohto zduchovnenia je duch. Zduchovnenie sa nedotýka len človeka ako takého, ale úlohou človeka je, aby do celého sveta, do prírody, vnášal túto duchovnú pečať, aby prírodu pretváral a dotváral, aby ju „kultivoval“. Človek je subjektom zduchovňujúceho procesu. Tento proces však zasahuje aj objektívnu oblasť, teda svet, okolie, lebo človek vždy koná vo svete.³³

Z uvedeného vyplývajú ďalšie prvky spoločné s myslením Tomáša Akvinského: Človek je substanciou, ktorá je princípom jeho jednoty, je nositeľom jeho špecificky ľudského bytia i konania. Ľudské bytie je nehotové, no plné dynamizmu. Preto je človek schopný konať a konaním sám seba dotvárať, aktivovať. Keďže „agere sequitur esse“, konanie človeka závisí od jeho duchovných schopností: rozumu a slobodnej vôle. Zo stvorenstva len človek má duchovné schopnosti, preto iba on je schopný realizácie a preto sa pokladá za vrchol pyramídy stvorenstva. Z toho vyplýva i jeho poslanie vo svete, aby „ako vrchol sprostredkoval svet ku konečnému, absolútnemu cieľu“³⁴.

1.3. Vzájomný vzťah medzi prirodzeným a nadprirodzeným

Posledný prvok, pri ktorom sa v krátkosti zastavíme, je vzájomné spojenie prirodzeného a nadprirodzeného. Východiskom je opäť ľudská prirodzenosť, ktorá je komplexnou telesno-duchovnou jednotou, je rozumovým, slobodným a osobným bytím. Telesnosť, ktorá ho tvorí, má byť zduchovnená. „Zmysel

³¹ Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 113.

³² HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 87. Ide o postoj, ktorý zastával už F. Skyčák, pre ktorého je osobnosť gravitačným centrom kultúry. „Kultúra totiž smeruje k osobnosti, slúži jej, naplňuje ju (osobnosť ako opodstatnenie i zmysel kultúry); ale osobnosť kultúru aj buduje (osobnosť ako nositeľ a tvorca kultúry). Ako sú veľké osobnosti do istej miery výsledkom veľkej kultúry, tak zas veľká kultúra je výsledkom veľkých osobností.“ (KÚTNIK ŠMÁLOV, J.: *Ferko Skyčák ako program*. In: KÚTNIK ŠMÁLOV, J.: *Kresťanská kultúrna orientácia*. Bratislava : Lúč, 2005, s. 104.)

³³ Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 234.

³⁴ HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 289. Aj podľa Tomáša Akvinského osoba je „to, čo je z celej prírody najdokonalejšie“ (ST I, 29,3).

človeka sa splní v duchovnom,³⁵ k čomu smeruje všetko konanie človeka. Hanus to označuje ako „humanitas“. Kritizujúc nedostatky idealistického i materialistického humanizmu, spresňuje, že plný význam dostáva tento pojem vtedy, ak ide o kresťanskú „humanitas“, na základe ktorej sa človek chápe ako Boží obraz. „Vlastná podstata človeka a »človečenstva« je v tom, že je obrazom čohosi vyššieho. (...) Je obrazom Božím, to znamená stále svojím bytím poukazuje *ponad* seba.“³⁶

„Humanitas“ pomáha správne odpovedať na otázku, „čo je človek“. Podľa Hanusa odpoveď na túto otázku nájdeme na prvej strane Písma: Človek je stvorený na Boží obraz. Preto má bytostný vzťah ku svojej Predlohe. Byť vo vzťahu s Predlohou je podstatou človeka. Preto človek „nie je niečo hotového, nikdy niečo v sebe zaokrúhleného, čo v sebe nosí svoj zmysel a dôvod. Vzťah – »relatio«, »religio« – pri obraze vždy sa pýta porovnanie s tým Druhým. Človeka nemožno vysvetliť z neho samého, ale jedine z jeho podstatného vzťahu nahor, ku Vzoru“³⁷. Znova sa objavuje dynamika bytia človeka. Podľa Hanusa si máme všímať dve veci: „človeka v prítomnom priereze horizontálnom, čo je a aký je, a v priereze vertikálnom, aký má byť“³⁸. Inak by sa dalo povedať, že človek svojím bytím je Božím obrazom a svojím životom sa má stať podobný Bohu. Hanus dokonca hovorí o „preobrazení“, ktoré vyvoláva z pôvodnej primitívnosti nový, dokonalejší a očistený obraz: „Ide o čoraz väčšie pripodobenie človeka k večnému Pravzoru.“³⁹ „Byť ako Boh“, byť ako Vzor či Pravzor, to môže človek dosahovať buď vzdorom proti Bohu, len svojou ľudskosťou, ale to je v konečnom dôsledku proti človekovi samotnému, alebo spoluprácou s Božou milosťou. Znamená to, že ak chce byť človek naplno sám sebou, ak má uskutočniť to, čo je špecificky ľudské, pomáha mu pri tom náboženstvo. Náboženstvo nie je proti ľudskosti a prirodzenosti. Naopak, človeka, kultúru i prirodzenosť predpokladá a pomáha hľadať ten najpodstatnejší zmysel a význam ľudského života. Aj v tomto sa drží Tomášovho „*gratia supponit naturam*“⁴⁰.

2. Aplikácia na kultúru a kultúrnosť

Základnú zásadu „*agere sequitur esse*“ môžeme vidieť aplikovanú najmä v *Rozprave o kultúrnosti*. Podľa J. Pašteku, touto prácou chcel Hanus prebudiť v slovenskom človekovi potrebu po sebauskutočňovaní, kultúrnym sebaobhacovaní.⁴¹ Sústreďuje sa v nej predovšetkým na „*esse*“ v jeho dynamizme, teda

35 HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 114.

36 HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 114.

37 HANUS, L.: Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 208.

38 HANUS, L.: Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 208.

39 HANUS, L.: Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 217.

40 ST I, 1, 8, ad 2.

41 Porov. PAŠTEKA, J.: Ladislav Hanus, programátor slovenskej kultúrnosti. In: HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 14.

na človeka, na všetko, čo vplýva na jeho kultúrnosť. Kultúrnosť chápe ako „osobnú vlastnosť človeka“, ako „bytosťný spôsob človeka“, normu jeho zmýšľania, konania i rozhodovania.⁴² Kultúrnosť nie je niečo už dané, statické, ale je to proces, ktorý vychádza z podstaty človeka a túto podstatu zdokonaľuje. Podľa neho v kultúrnosti je prvoradý „tvorivý a formujúci duch, ktorý všetku telesnosť dvihne na rovinu ducha, pretvorí na formu ducha, čiže ju zduchovňuje“⁴³. Hanus postupne vymenúva základné zákony kultúrnosti. Spomeňme aspoň niektoré:

Snaživosť – Každý človek má nejaký talent, ktorý môže rozvíjať. Rozvoj talentu závisí od úsilia samotného človeka, ale aj od prostredia, v ktorom vyrastá, či je v rozvíjaní talentu podporovaný, alebo naopak, je mu v tom bránené.

Stanovisko – Človek si musí uvedomiť, v čom je výnimočný, má si rozširovať svoje vedomosti, ale nie pre poznanie samotné, ale preto, aby vedel zaujať postoj, teda stanovisko, aby mal vlastný názor na vec, ktorý si vie odôvodniť.

Šírka – Predstavuje niečo viac ako stanovisko, lebo ide o snahu zosúladiť svoj postoj s objektívnou pravdou.

Príroda – Je pre kultúru „humusom“, teda východiskom, živnou pôdou. Aj príroda, ako sme videli, má byť preniknutá duchovným, lebo celý človek sa má pozdvihnúť.

Zbožnosť – Hoci zbožnosť má nadprirodzený cieľ, spätne pôsobí na kultúru, na človeka, všetkému dáva hlbší zmysel.

Ludské vzťahy – Človek sa formuje aj stretaniami s ľuďmi; záleží na tom, s kým je vo vzťahu.

K týmto niekoľkým prvkom ovplyvňujúcim kultúrnosť človeka patrí aj všetko, čo ho v živote stretne, rôzne ťažkosti či radosti, to, aký postoj k nim zaujme, čo číta, čomu sa venuje, aké vlastnosti rozvíja, aby sa stal vyzretou osobnosťou, ktorá je na určitej kultúrnej výške. Podľa Hanusa je úlohou každého človeka dostať sa na vyššiu, duchovnú a zdokonalenú rovinu.

Ak sa sústredíme na „agere“ človeka, dostaneme sa ku kultúre. V roku 1982 v Mexiku UNESCO definovalo kultúru ako „súhrn rozličných duchovných a materiálnych, intelektuálnych a citových prejavov, ktoré charakterizujú nejakú spoločnosť alebo sociálnu skupinu. Zahrnuje popri umení a literatúre i spôsob života, základné práva ľudskej bytosti, hodnotové systémy, tradície a svetonázor. Kultúra dáva človeku schopnosť rozmyšľať o sebe samom. Práve kultúra z nás robí špecificky ľudské bytosti, ktoré sú racionálne, kritické a mravné. Vďaka kultúre sme schopní rozlišovať hodnoty a rozhodovať sa pri voľbe. Človek sa prejavuje prostredníctvom kultúry, uvedomuje si seba samého, uznáva, že je vlastne neuskutočneným plánom, stále znova sa pýta, ako naplniť život, neúnavne hľadá vždy nový zmysel vecí a vytvára diela, ktoré ho presahujú.“⁴⁴ Takúto obsiahlu definíciu Hanus nepodáva. On kultúru definuje ako „ľudskú prácu a výsledok tejto práce“, „neosobný a objektívny výsledok ľudskej činnosti, ktorá pretrváva

⁴² Porov. HANUS, L.: Rozprava o kultúrnosti. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 49–50.

⁴³ HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 22.

⁴⁴ Porov. CSONTOS, L.: *Úvod do filozofie kultúry*. Bratislava, 1996, s. 58.

svojho tvorca a svedčí o jeho výške“.⁴⁵ Kultúrou sa zaoberá najmä v práci *Človek a kultúra*. Hoci v kultúre ide o výsledok ľudskej činnosti, aj v tejto časti je východiskom Hanusovho uvažovania človek, lebo práve on je kľúčom k pochopeniu kultúry. Zmena oproti predchádzajúcim prácam spočíva v hľadaní ontologického zdôvodnenia potreby dotvárania človeka prostredníctvom kultúry.⁴⁶ Všetko, čo človek robí, nesie jeho pečať, stáva sa obrazom človeka. Preto Hanus tvrdí, že cez kultúru lepšie poznáme človeka a cez človeka lepšie poznáme kultúru, lebo „človek a kultúra, to sú dve tváre jednej a tej istej skutočnosti“.⁴⁷

Predovšetkým sa usiluje zväziť vzťah medzi prirodzenosťou (Hanus používa výraz „príroda“) a kultúrou. Príroda je podkladom pre kultúrny proces. Kultúra prírodu neničí, ale ju pretvára, skultúrňuje.⁴⁸

Ďalej rozoberá „kultúrny skutok“, teda činnosť, proces, v ktorom sa odráža celý človek. V procese rozlišuje tri prvky: Na prvom mieste je to *poriadok myšlienky*, lebo najskôr je potrebná myšlienka, poznanie, čo chce človek urobiť. Aj samotné poznanie je pritom proces, ktorý v sebe zahŕňa citovú, zmyslovú, rozumovú stránku, intuíciu, nápad. Potom je to *poriadok výrazu*, lebo myšlienku treba vypovedať, vyjadriť, nájsť pre ňu primeraný výraz. Nakoniec je to *poriadok realizácie*, lebo bez uskutočnenia nápad zostane nápadom, ale nie realitou. Ak sa myšlienka aktivizuje, dostáva sa do reality. Až uskutočnením, realizovaním sa kultúrny skutok naozaj uskutoční, ním sa zakončí kultúrny proces.⁴⁹

V krátkosti sa zastavíme ešte pri celi kultúry. Podľa Hanusa kultúrnou činnosťou človek hľadá istotu, svoje miesto vo svete, tvorí svoj domov, teda niečo vlastné, čo je jeho, čo mu patrí, kde býva svojím vlastným spôsobom.⁵⁰ Cieľom kultúrnej činnosti je ďalej zduchovenie, či už samotného človeka, ktorý sa v takejto činnosti realizuje, aktivuje, rozvíja, ale aj zduchovenie a pozdvihnutie všetkého, čo človeka obklopuje. Nakoniec je cieľom kultúry humanizácia sveta, teda urobiť zo sveta ľudský svet, vtlačiť mu svoju pečať.

Pozrime sa nakoniec, ako Hanus aplikuje vzťah medzi prirodzeným a nadprirodzeným vzhľadom na kultúru. Podľa Tomáša Akvinského náboženstvo nestojí proti prirodzenosti, ani ju nenahrádza, ale ju predpokladá a dopĺňa. Už samotné učenie Tomáša Akvinského pokladá Hanus za syntézu prírody a nadprírody, syntézu kresťanského humanizmu, ktorá umožňuje dialóg medzi kultúrou a náboženstvom.⁵¹ Samozrejme, náboženstvo nie je to isté čo kultúra. Kultúra je prirodzená ľudská činnosť, vedie ku prirodzenému zdokonaleniu človeka. Dosiahne to však vtedy, ak sa oprie o náboženstvo. Svoj vrchol nedosiahne, ak sa postaví proti náboženstvu, ale vtedy, keď sa doň zapojí.⁵² Na inom mieste spres-

45 HANUS, L.: Rozprava o kultúrnosti. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 47–48.

46 Porov. PAŠTEKA, J.: Prof. ThDr. Ladislav Hanus, európsky a kresťanský personalista. In: *Viera a život*, roč. 2, 1992, č. 1, s. 7.

47 HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 28.

48 Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 137–138.

49 Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 182 a n.

50 Porov. HANUS, L.: *Človek a kultúra*, s. 230.

51 Porov. HANUS, L.: Teológia kultúry ako problém a úloha. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 298

52 Porov. HANUS, L.: Všeobecné kresťanstvo. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 34.

ňuje: „Nie: *alebo* kultúrou, *alebo* náboženstvom, ale oboma súčasne. Náboženstvo je najvyššia kultúra ľudská, ale vo vyššom zmysle. Ale nie je to kultúra výlučná. Organicky má nadviazať na kultúru prirodzenú.“⁵³ Človek v tomto prípade už nekoná len sám, ale pri pretváraní seba i sveta spolupracuje s Bohom, čím jeho činnosť dostáva úplne iné rozmery. Môže sa zdať, že náboženstvo je pre kultúru len nejaký „bonus“, niečo navyše, a nie je dôležité, či sa ku kultúre pridá, alebo nie. No „náboženskou“ dostáva kultúra novú kvalitatívnu úroveň, ktorá nie je zastupiteľná nijakou inou zložkou aktivity človeka“⁵⁴. Ak sa človek oddelí od náboženstva, ak odmietne nadprirodzené a zostane len pri čisto prirodzenom, potom podľa Hanusa klesá pod svoju ľudskosť a stáva sa obľudou.⁵⁵ V tomto je zajedno s R. Guardinim, podľa ktorého život „bez náboženského elementu je život ako motor bez oleja. Prehrieva sa a každú chvíľu sa zadrie. Všade sa priečia súčiastky, ktoré by do seba mali presne zapadať. Stráca sa stred a vzájomné zopätie zložiek. Život sa dezorganizuje“.⁵⁶ L. Hanus sa postupne prepracoval až k teológii kultúry, ktorá pomáha vidieť kultúrnu činnosť človeka „sub specie aeternitatis“.

Záver

V myslení L. Hanusa možno vidieť niektoré prvky novotomizmu. Už pri svojej intelektuálnej i duchovnej formácii dostal kresťanský základ, ktorý bol poznačený aj tomizmom. Viaceré základné východiskové body jeho myslenia sú preto zhodné s myslením Tomáša Akvinského. S novotomizmom má spoločné i to, že sa usiluje tieto myšlienky konfrontovať so súčasnými autormi. Neobmedzuje sa pri tom výlučne na kresťanských autorov. Takisto robí konfrontáciu s jednotlivými filozofickými systémami, ktoré sa objavili počas dejín filozofie. S novotomistami má spoločné aj úsilie, aby sa vo filozofii dával primeraný dôraz na metafyziku. Hanus ďalej vychádza zo súčasných potrieb a usiluje sa nájsť systém, ktorý by plne odpovedal na tieto potreby a požiadavky. Napríklad *Rozprava o kultúrnosti* je na jednej strane analýzou toho, aký je človek na Slovensku, v akých podmienkach sa nachádza, aká je jeho povaha, dobré, ale i zlé vlastnosti, a na druhej strane ponúka i plán, aký by mal človek byť. Zároveň udáva filozofické dôvody, prečo to má tak byť. Nezostáva pritom len na Slovensku; už v štyridsiatych rokoch minulého storočia hovoril o európskom človekovi, o budovaní kultúry v Európe. Postoje a myslenie Tomáša Akvinského tak aplikoval na konkrétne problémy a otázky, čím poukázal na jeho aktuálnosť a nadčasovosť.

53 HANUS, L.: Rozprava o kultúrnosti. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 51.

54 PRÍHODOVÁ, E.: Prolegomény ku koncepcii kultúrnosti. In: *Symbol slovenskej kultúrnosti*, s. 226.

55 Porov. HANUS, L.: Príslušnosť ku kresťanskému humanizmu. In: *O kultúre a kultúrnosti*, s. 209.

56 GUARDINI, R.: *Konec novověku*. Praha : Vyšehrad, 1992, s. 79.

Použitá literatúra

- HANUS, L.: *Človek a kultúra*. Bratislava : Lúč, 1997.
HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti*. Bratislava : Lúč, 2003.
HANUS, L.: *Pamäti svedka storočia*. Bratislava : Lúč, 2006.
HANUS, L.: *Princíp pluralizmu*. Bratislava : Lúč, 1997.
HANUS, L.: *Princípy kresťanskej morálky*. Bratislava : Lúč, 2007.
HANUS, L.: *Romano Guardini : Mysliteľ a pedagóg storočia*. Bratislava : Lúč, 1994.
KÚTNIK ŠMÁLOV, J.: *Kresťanská kultúrna orientácia*. Bratislava : Lúč, 2005.
PAŠTEKA, J.: Prof. ThDr. Ladislav Hanus, európsky a kresťanský personalista. In: *Viera a život*, roč. 2, 1992, č. 1, s. 3–13.
SKYČÁK, F.: *Kritické reflexie filozofa a teológa*. Bratislava : Lúč, 2000.
Symbol slovenskej kultúrnosti. Bratislava : Literárno informačné centrum, 2007.

PhDr. OLGA GAVENDOVÁ, PhD.
RK CMBF UK
Kapitulská 26
814 58 Bratislava